

Nicolai Ramm Østgaards En Fjeldbygd – 150 år

Eit “gjennombrudd” for det lokale i norsk litteratur

Norge var som nasjon så fersk i 1850 at me døypte alt det som skjedde i norsk kulturliv, i musikk, i målarkunst og i diktning, det nasjonale gjennombrudd. Det var fullt og heilt i tråd med europeiske straumdrag. Tyskaren Johann Gottfried Herder (1744-1803) hevda og fekk allmenn tilslutning til sin påstand om at den dikteren fortente størst beundring som stod det opprinnelege nærast. Folks eige liv var den evig friske kjelda til diktekunst. Herder viste til William Shakespeare, som oppfylte desse krav etter hans vurdering, men sine sterkaste bevis la Herder fram i dei store samlingane *Volklieder* (1778-79) med folkeviser og gamle kvad frå mange land.

Herders arbeid førte til gransking av folkekunsten, nasjonal historieskriving, språkdyrking og nasjonalromantisk diktning i det eine landet etter det andre. I Norge - me låg litt etter dei raskaste europeiske omsiftingar - toppa det seg ikring 1850. Da fekk me store målarar som tok opp norske motiv, Fearnley, Tidemand, Cappelen, Gude. Den store, nasjonale “*underholdningsaftenen*” i Christiania Teater 28. mars 1849 vart eit nasjonalt show som bare fekk sin make når 150 år etterpå, under dei olympiske vinterleikane på Lillehammer. Folk fekk oppleve mekti-

ge målarstykke som Tidemand og Gudes Aften på Krøderen. Andreas Much hadde skrive dikt til målarstykket *Brudeferden i Hardanger*, med melodi av Halfdan Kjerulf, og vår verdensberømt fiolinist Ole Bull spelte sitt “*Vildspel i Lio*” og “*Sæterbesøg*”. Ein dansk skodespelar deklamerte Jørgen Moes *Fanitullen*, og dei mange nasjonale tablå begeistra publikum.

Det nasjonal-romantiske gjennombrudd vart fellesnemninga, påfunne eit halvt hundreår seinare av Anders Krogvig (1880-1924), bibliotekar og litteraturforskar, som summerte opp innsatsen til Asbjørnsen og Moe og elles prøvde å plassere litteratur og samtid inn i epokar under dekkande overskrifter. Grunnen til at han valte akkurat desse orda var tilsvarande formuleringar i andre land. Samtidig fekk han poengtert at Norge var ein sjølstendig nasjon med urgammalt folkeleg kulturliv, sjøl om vi i hundrevis av år hadde mangla eige språk, eige embetsverk, eige universitet ol.

I dag vil ein med større rett kunne ha snakka om det lokale gjennombrudd. For det var det det var. I 1850-åra fans det ingen felles nasjonal kultur som braut gjennom, men det fans eit lokalt liv som først no kom til syne med sitt særpreg. Kunsten oppdaga

det lokale, brukte det, og fekk suksess nettopp ved å søke tilfang for originalt bakgrunnsstoff i det folkelege. Men det måtte til eit skikkeleg oppgjær med den tids tradisjonelle oppfatning av kva slags musikk som var verd å høre på, kva slags motiv som var verd kunstnarleg uttrykk i måleri, og kva slags forteljstoff som var verd ord på papir, for ikkje å seie ord på prent, som ordkunst. Det danna embetsverk og det velstående borgarskap hadde sine yndlingar og sine uttrykksformer. Det måtte opprør til.

Henrik Wergeland førebudde det, Ivar Aasen gjennomførte det. Mange talentfulle journalistar og diktarar gav det konsistens, nyansar, og liv. Den tradisjonelle prosastilen var forma etter latinsk mønster. Da trongs øvde lesarar. Den norske forteljarstilen, den folkelege, var muntleg, direkte, stilistisk sikkert for rå og grovt tilhogd for den tids finare estetikk. Men dei som gav att segner og eventyr forstod at det måtte direkte tale til skulle ein makta å formidle den ekte spenninga, sjølvve nerven, i folkediktinga. *Fortell som folket*, skreiv Jørgen Moe til folkeminnesamlaren Andreas Faye. Ein skulle nesten tru at Nicolai Ramm Østgaard hadde lese det Jørgen Moe skreiv.

Det er faktisk for første gong snakk om eit lokalt gjennombrudd, og det er så markant og eigentleg så sterkt at eg må hefte litt meir ved det. I dag oppfattar me det nærast sjølsagt og iallfall heilt uproblematisk naturleg at Ramm Østgaard skulle velje ein folkeleg forteljemåte og bruke mye dialekt i det han skreiv. Det var tvert om temmeleg dristig. Eit friskt, nytt og frekt kunst-

Nicolai Ramm Østgaard, 1812-73.

grep. Han gjorde det ikkje i vanvare. Han visste han utfordra det lesande kresne publikum. Det var ein heil revolusjon, seier litteraturhistorikaren Ingard Hauge; ein revolusjon som rett nok omfatta bare ein del av den norske prosaen, men som til gjengjeld via denne revolusjonen i ord vart demokratisert.

Distrikta, inkludert utkantane, hadde lenge vore vore skildra, men det hadde helst vore av reisande danna byfolk med danna byfolk som målgruppe, i eit språk så snirkla at det må ha stått som ei hindring for einkvar lesar, og er i dag utan konsentrert studium nærast utilgjengeleg. Det var på mote med reiseskildringar med meir eller mindre innsiktsfulle observasjonar av det primitivt lokale. I Tyskland var det ein

rein litterær farang, og det var i sær fjellandskap og fjellbønder som appellerte til reiselysten hos forfattarane. Det var færre skildringar frå land utan fjell, om dei aldri så mye hadde tilsvarende primitivt bondeliv å framby.

Til og med den tids store estet, Johan Sebastian Welhaven, skreiv i 1851 *Vasdrag og Skovmarker*, ei temmeleg blodfattig skildring i skarp kontrast til Ramm Østgaards levande folkelivsbilder. Ei anna sak er at det litteraturhistorikaren kallar revolusjon ikkje vart særleg opprivande. Grunnen var bereidd av Jørgen Moe og ikkje minst av Peter Christen Asbjørnsen, fødd same året som Nicolai Ramm Østgaard, seinare ven og rådgivar, og vel eit forbilde på mange måtar. Naturskildringane til Asbjørnsen, og enda meir folkelivsskildringane hans, inspirerte Ramm Østgaard. Ei realistisk skildring av bondelivet som krevde nært kjennskap til stoffet, fekk litterært interesserte menn som hadde levd blant bønder, til å føle at *“dette kunde jo jeg have skrevet”*. Og *“Nettop denne følelse var forutsetningen for Østgaards forfatterskap”*, skriv Kristian Elster i si store litteraturhistorie.

Det er ein blyg revolusjonær som uttrykker seg forsiktig me møter i Nicolai Ramm Østgaard og i *En Fjeldbygd*. Men han er likefullt temmeleg klar når han er med på å markere eit nytt standpunkt i norsk prosalitteratur i 1850-åra ved i forordet til *En Fjeldbygd* mellom anna skrive at han ønsker å lage noe som er annleis enn alle dei *“reisebilleder og fjellbilleder og dalbilleder”* og nasjonale forteljingar som den norske litteraturen den tid hadde vorte så berika med. *“Ti ikke før har en studios for*

En Fjeldbygd.

Billeder fra Østerdalen.

96

N. R. Østgaard.

Christiania.

Trykt ved Feilberg & Sandmarks Forlag

ved Carl C. Werner & Coene.

1852.

sin sunnhets skyld gjort en fotvandring oppe mellom fjellene, førenn man straks kan gjøre regning på en skildring av naturen og folket i en eller annen form.”

Det er som vi veit 190 år sia Nicolai Ramm Østgaard vart fødd, det er 150 år sia *En Fjeldbygd* kom ut, første utgave har forord frå desember 1851 men kom ut tidleg på nyåret i 1852. Andre utgave alt i mai 1852. Dobbelt jubileum altså, på eitt vis, om ikkje av dei største og rundaste.

Han vart fødd i Trondheim den 21. april 1812, men voks opp på Tynset, reiste til Christiania i 1830-åra for å studere jus, arbeidde etter endt studium noen år i ulike departement til han endte som foged i Søndre Østerdalen. Han døde 3. januar i 1873 i Elverum.

Det var som student og som depar-

*Mor til forfatteren,
Maren Magdalena Østgaard.*

tementsmann han kom med ei foreining som kalte seg "Tollekniven", sannsynlegvis for å markere at her var det

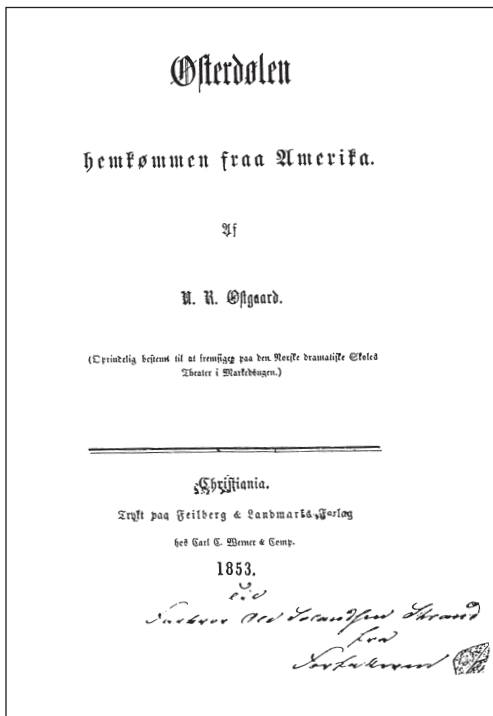

*Far til forfatteren, Mikael Østgaard.
Teikna av sonen i 1841.*

snakk om menn som kunne ferdes i og meistre naturen, og menn som kunne dra blankt om det trongs. Kniven var vel samtidig eit symbol for kjennskap til og solidaritet med den norske bonden, som den tid som no, brukte tollekniv som universalverktøy dinglande frå beltareima, og som teikn på manndomsrett og potens. Me ser det av teikningar frå 1850-åra at kniven er det, og veit frå Jørgen Moe at den sat laust i bygdemanns slire.

Me kjenner nok ikkje detaljane i det som fekk juristen til å søke vennskap og avkopling saman med vennene i "Tollekniven", men eg vil tru det både er lyst til å skrive, altså rein litterær interessere, eit kulturpolitisk engasjement for å få fram det stoffet som fans kringom i norske bygder, eit behov for avveksling og samvær med like-sinna, og ei kjensle av at han med det var solidarisk med sin oppvekst. Som hos ein god del andre forfattarar, også i vår tid, var ein vesentleg del av den menneskelege ballast å finne i barnsdomsintrykk. Hos Nicolai Ramm Østgaard var det dessutan sjølve fundamentet for hans spinkle talent. Det siste sagt i ikkje-fornærmeleg meining, men det Kristian Elster hevdar, er både sant sagt, og vakkert sagt. Han seier at *En Fjeldbygd* nok er meir ei bygdebeskrivelse enn eit dikterverk. "Det som gir den (*En Fjeldbygd*) dens smukke verdi, er hjemmekjærligheten i den, dens solide kjennskap til emnet og dens ærlige fremstillingsform."

Nicolai Ramm Østgaards skaparkraft var iallfall tilsynelatande temmelig begrensa. Det kan kome av at hans daglege arbeid tok tid og interesse, men det kan òg vere at andre omsten-

“Østerdølen hemkømmen fra Amerika.
Signert utgåve “Til Farbror Ole Solandsen
Strand fra Forfatteren”.

de som eg ikkje kjenner til, gjorde forfatterskapet meir og meir til ei form for avvekslande tidtrøyte. Han skreiv eit par småstykker som vart oppført av *Det Norske Theater*, i den tid han var medlem av direksjonen, som det står skrive, nesten som ein insinuasjon. Han skreiv eit større dikt “Østerdølen hemkømmen fraa Amerika” i 1853, og ei lita samling epistlar Fra Skov og Fjeld (1858), der ein finn skildringa frå ei reise under tittelen “*Tre Dage i Schwartzwald*”, medan “En vandring i Lomsfjellene” er det stykke som tar mest plass og er med hans eigne ord ei “*sanddru Reisebeskrivelse*”.

Men stemninga manglar varme trass i “*de pragtfulde Snetinder*” over

Gjende og trass i “*det stolteste Billede af Fjeldnatur, som mit øie nogensinde har mødt*”. Det mest levande stykke er “*Tømmerkjøerne*”. “*Et Vinterbillede*”, seier litteraturhistorikarane. Det er enda ein gong det lokale gjennombrudd, eller kanskje rettare sagt barndomen på Tynset og barndomsinntrykka av folk, liv, bygd og natur i Nord-Østerdalen, som gjer han til diktar. Derfor er det både forunderleg, men samtidig ikkje det minste underleg, at *En Fjeldbygd* faktisk har fått meir omtale og iallfall tilsynelatande lengre liv, enn ein forfattar med ei einaste anerkjent bok skulle kunne vente. Det fortel at *En Fjeldbygd* er vel verd omtanke og ettertanke.

Litt tilbake til Swartzwald. Grunnen til at Ramm Østgaard reiste dit for å skildre natur og folkeliv, var hans beundring for Berthold Auerbach og hans “*Landsbyhistorier frå Swartzwald*” (1843-53); han besøkte forfattaren og vandra altså i hans landskap. Auerbach fekk forresten betydning for mange folkelivsskildrarar og bonderomantikarar, også for Bjørnson og hans bondefortellingar.

En Fjeldbygd fekk god mottaking da boka kom ut. Det var sikkert overraskande også for dei som kjente han, at den stillferdige, noe sære juristen, hadde så frodig forteljarlyst og så levande språk i somt av det han fortalte. Han fekk applaus, fortel den kritiske Halfdan Kjerulf, og han hausta lovord for det ekte. Han skildra kvardagen, og fekk denne same kvardagen til å framstå med “*herlig virkning*”, slik ein kritiskar skriv.

Jacob Grimm, den eine av dei eventyrlege brørne Grimm, tysk filologis

far, skreiv til Asbjørnsen at han var fornøgd med bygdemålsstykket i boka, men legg til at dei øvrige er altfor vidløftig fortalt, medan Jørgen Moe rosar Ramm Østgaard for å ha tatt fram i lyset sider ved vårt folkeliv, slik det i verkelegheita er.

“Tollekniven” er nok den arena som har lokka fram barndomens eventyr i Nicolai Ramm Østgaard, transponert juristen tilbake til vesle Nicolai på Ramsmoen, og gjort han til forteljar. I dette samtale- og berettarglade selskapet sat medlemene saman, snakka saman, reiv kjeft ville eg seie, og krydra samtala med anekdotar, reiseskildringar og “*hvorfor ikke? - Skrøner fra de Kanter af Landet, hvor enhver at Fortællerne havde færdets som mest.*” Ramm Østgaard er i mye av tida eit lyttande og passivt medlem i denne forteljeglade gjengen, og “*ikke videre begavet med Mundfærdighed*”, som han sjøl seier. Men han får ein idé som hjelper han ut av knipa. Han skriv ned historiene sine, og kan slik bidra som Embret Tønseting både med “*Bjønnebinnen på Langkloppmyra*” og “*Utskre'e*”.

La oss for eit par minutt vende tilbake til Ramm Østgaards revolusjonære innsats for å demokratisere norsk prosa. Om me samanliknar “*Fortale til første Udgave*” med skildringane inne i *En Fjeldbygd*, oppdagar me at det her både språkleg og innhaldsmessig er snakk om eit skikkeleg lokalt gjennombrudd. Det må dessutan ha vore ein befriande revolusjon for mye i han sjøl, ei ny forløyising av den rappkjefta Nicolai inni den stive og sære byråkraten og den tilknepte og formelle juristen. Det ligg eit klart opprør i dei forsiktige formuleringane. *Det er dog især*

hvor det gjælder om at fremstille Folket, som færdes i disse Dale, paa disse Fjælde, at vi see vore Forfattere som oftest komme tilkort, og her havde vi da Savnet i vor Literatur.” Eg skal ikkje her utdjupe kva Ramm Østgaard i språkleg forstand verkeleg har å kjempe mot, i anerkjent stilistisk tradisjon, og enda meir i sitt eige akademisk snirkla skriftspråk. Sitat frå forordet talar for seg sjøl. Det heiter for eksempel: “*Om jeg derfor end i andre Henseender maatte indsee min Uformuenhed til at kunne maale mig med flere af mine Forgængere i denne Retning (å vere oppvaksen i folkets midte), ansaae jeg mig dog i Besiddelse af den ene for øiemedet hellige Betingelse, at jeg har tilbragt mine Barndomsaar og senere af og til under korte Besøk færdets i en av de Egne af vort Land, hvor Folket Bedst har vedligeholdt sit eienommelige, fra Oldtiden nedarvede Præg, sit Sprog, sin Dragt, sine Sæder og Skikke.*” Dette er ei setning, lang, men ikkje av dei lengste. Han har mangt å ta tak i. Og han veit det sjøl. Mye av fortalen, det vil seie forordet til *En Fjeldbygd* er utgreiingar om språk, i sær om Tynsetdialekten. Han spår at det vil by på problem med å forstå, men trur det kjem til å gå med litt arbeid i første-ninga. Han har med ei ordliste til hjelp, og har fotnoter til sjølv teksten. Overflødige, trur han, for norske lesarar. For danske, derimot, forresten “*... jeg har aldeles ikke gjort Regning paa, at Bogen skulde blive læst i Danmark.*” For å illustrere kor lite han trur på dansk skjønsemd fortel han om den danske studenten som var på besøk på ein prestegard i Østerdalen, for å lære språket, og som gjekk bokstavleg til verks med studier i naturen. Han greip ei av tenestjentene i blusearma (“*hen-*

des hvide Linned-Ærme) og spurte “*hvordan benævner du den Ting, min Pige?*” Da ho endeleg forstod kva han meinte, sa jenta: *’Plagg kalle me ’te*”. Studenten var etterpå opp i under over dette kuriøse språket, som kaller bluseermer for *plakkalamitee*.

Men Ramm Østgaard strever, det tønsætske skal for første gong på prent; til slutt må han, trass i eit visst behov for sjølberging, ty til Ivar Aasen og hans fortrinnslege “*Folkesprogs grammatik*” Det er sanneleg noe i det som blir sagt at Ramm Østgaard med *En Fjeldbygd* medverkar til å demokratisere norsk litterært språk; det vil i praksis seie alt norsk skriftspråk, kanskje med unntak av det mest departementale, som held sin eigen standard i mange tiår etterpå. Han må ha vore stolt av Tynset-målet, og han tillet seg å generalisere ut frå den overbevisning at det er eit fullødig språk med brei appell for “*vi er dog alle sammen sprungne av Bonde-Rod*”.

Språket i forordet er som sagt snirkla som ein lovtekst. Til gjengjeld bryt det lokale gjennom med munnrapp og saftig kraft i forteljinga med stemningsfulle skildringar av det eine folkelivsbildet meir innsiktsfullt enn det andre. Og det rare er, me kjenner det att. Praten om veret: Det er Bersvend og Nicolai som møter ei sæterkulle, ei kjerrig på sætervegen, ei av desse som er “*begavet med flydende tunge*”: “*Jamen har me grómt vær no om dagen, dæ ha me ja-ha*”, og slik held det fram i eitt einaste pratesjukt renn.

Det mest fengslande i *En Fjeldbygd* er nok dei mange livfulle tablå som snittar ut karakteristiske drag av natur, bygd og folkeliv. Men ei mjuk sjel vil

også finne glede og gråt i kjærleikssoga om Bersvend og Ragnhild, med klas-seskilnad og hjartesor, men òg med happy ending, førebudd med bryllaupet på Kjæringen og deretter med klare frampeik om bryllaup på sjølvast Tjønmoen likevel, dessverre etter at Nicolai hadde reist. “*Fjorten Dage efter hiint Bryllupslag paa Kjæringen, der endnu staar som et lysende Grændeskjæl for mine glade Barndomsminde; maate jeg nemlig forlade Hjemmet for at drage ud og begynde det lange Forsøg paa at blive til Noget i Verden.*” Ein sørgjeleg slutt, vil me vel seie som lesarar. Eit godt knep, eit klokt litterært verkemiddel, og ein smart måte å avslutte ei forteljing i tide på, kan me trygt legge til, – ein slutt som tener forfattaren til ære. Det fortel at han meistrar handverket, og veit at det ligg stor kunst i å halde kjeft, på same måte som pausering er effektive kunstgrep i teater og musikk. Hadde det vore så vel med dagens PC-romanar, på 600-700 sider, kunne ein moderne lesar sukke og seie!

Den lange og omstendige skildringa frå eit skikkeleg bondebryllaup er ofte referert til, og her er Ramm Østgaard brukt nærast som sanningsvitne om korleis det var, med invitasjon og traktering, med gaver til bryllaupsgjestene, med stabbedans og anna. “*Et ypperlig tidsbilde fra en svunnen og lykkelig epoke i Østerdalens historie*”, skriv lektor Finn-Eystein Steinseth i Østerdølen, meir enn 100 år etter at boka først kom ut. Sant nok ein svunnen epoke, men eg er ikkje så sikker på om han var like lykkelig for alle.

Det beste og mest ekte skreiv Nicolai Ramm Østgaard på dialekt. Det er også nettopp det som han har fått ros

for. Det er det som har gjort at boka enno lever.

Me ser det av passasjane med direkte tale, me ser at det blir anna spenst i historia når dialektord smett inn i den danske normalteksten, og me ser det best i dei to sjølstendige historiene om “*Bjønbinna paa Langklopmyra*” (kva med dativen her?) og i “*Utskre'e*”, medan den sørgjelege historia “*De to fæstepiger*”, der forfattaren lar to ulykkeleg par drukne i Glåma i vårflaumen, sjølvilja, fordi dei rette ikkje får kvarandre, taper seg i det det skjematisk, om tårerene er aldri så våte. Mari, den makt-sjuke mor til til Beret, er hard, gjerrig og kresen på friarar, og sjøl om Berets hjarte tilhører Per, er gardguten Helge frå Nordmoen på Fåset betre gifte. Og mora tvingar gjennom viljen sin. Det vil seie, ho tapar for kjærleiken og døden.

Forteljinga er tett av symbolikk. Den gjerrige sparer og legg i kiste, men kista går til botnar i Glåma. Dotter hennar og kjærasten druknar samtidig. Dobbelt sørgeleg blir det når eit anna par, som også er ulykkeleg fordi dei elskande ikkje får kvarandre, samtidig deler skjebne med Per og Beret. Ein dramatisk parallell som får si patetiske avrunding når dei spikrar lokket på Berets kiste. Det er i sommarstua på Nylende. Kista står på to krakkar med raude og kvite “*klede over og to lys i dei toarma svarte jarnstaken opp*”, og stua er full av sørgjande og

kviskrande slekt og grannar. “*Og da de nu kom med Hammer og Spiger, og de sørgelige Slag lød, der ligesom danne den sidste Skilsmisse mellem Døden og Livet, medens Forsangeren istemte Psalmen, da var der vel ikke et tørt øie i hele Forsamlingen.*”

Godt det ikkje gjekk slik i forteljinga om Ragnhild og Bersvend, men dette er òg eit gløtt om enn i sterkt redigert form inn i livet i ei fjellbygd for 150 år sia, for glæde og sorrig vandrer tilhobe, som salmediktaren formulerer det. Ramm Østgaard har hørt historia fortalt som smågut, seier han, og han avsluttar med å fortelje at han har oppspora restane av eit trekors med innskorne bokstavar og bitar av det som har vore ein gravstein på vestsida av Tynset kjerkje, og fortalt bestefar sin om desse “*antikvariske*” funn. Forfattaren legg altså sterk vekt på at det novellistiske skal ha ei ramme som skal få oss til å tru at det er sant og har hendt det han fortel. Folkelivsskildraren skal stå til truande, og det syns eg Nicolai Ramm Østgaard gjer. Han er meir skilddrar enn diktar, men i blanding fortener han dette liv etter døden som *En Fjeldbygd* faktisk har fått, iallfall så langt, 150 år etter at boka første gong kom ut.

Ola Jonsmoen
forfattar, tidl. rektor
2560 Alvdal